

A kisebbségi kulturális jogok érvényesülése a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának jelentése alapján

FEHÉR Miklós

Előzmények

2009-ben *Kállai Ernő*, a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa vizsgálatot rendelt el a kisebbségi kulturális jogok (köztük a nemzetiségi könyvtári ellátáshoz való jog) érvényesülése magyarországi helyzetének áttekintésére. A feladat elvégzését *Magicz Andrásra*², illetve az általa koordinált munkacsoportokra bízta. A vizsgálat lezajlott és elkészült egy 467 oldalas jelentés, amely szól a vizsgálat elrendelésének és végrehajtásának körülményeiről, illetve bemutatja a Magyar Köztársaságban élő, az 1993. évi LXXVII. törvényben meghatározott nemzeti és etnikai kisebbségek (továbbiakban: kisebbségek) közösségeinek, valamint e közösségek tagjainak kulturális jogait, illetve a jogok érvényesülését.

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete 2010. évi

bajai vándorgyűlésén³ *Kállai Ernő* a jelentés alapján tájékoztatást adott a könyvtárakat érintő legfontosabb megállapításokról. Az előadás keretében nem volt módja arra, hogy a terjedelmes jelentést átfogóan, illetve szakterületi részleteiben is elénk tárja, miközben a könyvtárosok érdeklődése e vonatkozásban is megmutatkozott. Ezért e cikk keretében arra vállalkozom, hogy összefoglalom, illetve néhány helyen reflexiókkal kiegészítem a csaknem egy éven át tartó, a minisztériumok és egyéb szervezetek, intézmények sokaságát bevonó, megkérdő vizsgáldásról készült hatalmas anyag legfontosabb megállapításait, kiemelten a könyvtári rendszerre vonatkozó tanulságait. A vizsgálatot, annak szakszerűségét, módszereit és az elkészült tanulmányt mindeközben nem értékelem. A Jelentést ugyanis nem elemzendő „produktumként”, hanem a Hivatal⁴ kisebbségek kulturális ellátása

érdekében tett lépéseként értelmezem. Ebben a vonatkozásban pedig az a fontos, hogy a Jelentés tud-e hatni, tud-e továbblépésre ösztönözni a kulturális ellátás bármely területén működő döntéshozói körben, tud-e a lehetséges mozgástereken belül megléphető és persze hasznos változtatásokat indukálni. Összeállítással én is e cél elérését támogatom.

A munkacsoportok jelentései

A jelentés 31 oldalas első része (Bevezető) a vezetői összefoglaló szerepét tölti be. Bemutatja a vizsgálat indításának körülményeit, a munkacsoportokat, a közreműködőket, a vizsgált témaköröket, az alkalmazott módszereket, s végezetül részletesen kitér a javasolt intézkedésekre. Mivel a vizsgálat hét részterületen, hét munkacsoportban történt, így a Jelentés – a bevezetést követően – hét, nagyjából azonos szerkezetű fejezetből, a munkacsoportok részjelentéséből áll.

A munkacsoportok a következők voltak:

- ☉ Muzeális intézményi munkacsoport ;
- ☉ Közművelődési munkacsoport;
- ☉ Könyvtári munkacsoport;
- ☉ Műemlékvédelmi, temető és szoborállítási munkacsoport;
- ☉ Előadó-művészeti munkacsoport;
- ☉ Filmalkotási munkacsoport;
- ☉ Nemzetközi kötelezettségvállalások munkacsoport.

Mint látható, a kisebbségek közoktatással, illetve felsőfokú képzésével, felnőttképzésével kapcsolatos kérdéseinek vizsgálatára e kutatás nem terjedt ki. A vizsgálat tehát csak a szűkebb értelemben vett kisebbségi kulturális jogokkal (közgyűjteményi és közművelődési feladatellátás), ezek szabályozásával, valamint a törvényi deklarációk mellett ezek valós érvényesülésével foglalkozott.

Az Alkotmány 68. § (1) bekezdése is rögzíti azt a köztudatban élő és elfogadott axiómát, hogy a kisebbségek önazonosság-tudatának három meghatározó eleme van, úgymint:

- ☉ az anyanyelv

- ☉ az anyanyelvhez [mint nyelvi közösséghez] kapcsolódó tárgyi és szellemi kultúra (hagyományok) ismerete, tisztelete

- ☉ az ezek megőrzésére, ápolására és átörökítésére irányuló szándék.

Ebből kiindulva nyilvánvaló, hogy a kisebbségi kulturális jogok a maguk teljességében csak társas formában, egy közösség tagjaként élhetőek meg, illetve gyakorolhatók. Ennek a feltétele pedig a közösségi, ezen belül a kisebbségi közösségi igények kielégítését szolgáló, ezt a feladatot megfelelő színvonalon ellátó intézményrendszer(ek) kiépítése és működtetése.

A vizsgálat nemcsak arra terjedt ki, hogy a szabályozás, a fentiekben említett intézményrendszerek működésének jogi lehetőségeit deklaráltan biztosítja-e, hanem arra is kitért, hogy a kisebbségek kulturális öngazgatása számára biztosítottak-e azok a források, melyek szükségszerűen rendelkezésükre kellene, hogy álljanak a kisebbségi kulturális jogok valós érvényesítése, a kisebbségi lét színvonalas megélése érdekében.

A kisebbségi kulturális jogok érvényesítéséhez természetesen számos ágazati jogszabályt is alkalmazni kell. Ezek a rendelkezések ugyanakkor többnyire nem speciálisan a kisebbségi intézményekre vonatkoznak, hanem általános jelleggel szabályozzák az adott területet.

A kisebbségi önkormányzatok a hagyományápolás, valamint a közművelődés területén, a rendelkezésükre álló források keretei között intézményt alapíthatnak és tarthatnak fenn. Ezzel a lehetőséggel szemben áll az a tény, hogy – elsősorban finanszírozási és szakmai problémák, illetve a jogi szabályozás hiányosságai miatt – nem tudják, vagy nem alkalmasak átvenni a kisebbségi intézmények fenntartói jogát. Vagyis napjainkban a kisebbségi közösségek számára így jellemzően nem a kisebbségi közügyek vitelére létrejött kisebbségi önkormányzatok biztosítják a kulturális közszolgáltatásokhoz való hozzáférést, hanem e feladat ellátásáról az egyes szakterületi intézményrendszerek, például a könyvtárügy, illetve az intézményeket fenntartó helyi önkormányzatok gondoskodnak.

A vizsgálatot az indokolta, hogy az elmúlt években számos panasz érkezett a kisebbségi jogok országgyűlési biztosa hivatalába az egyes kisebbségi előadó-művészeti szervezetek, muzeális- és közművelődési intézmények, könyvtárak működési nehézségeivel kapcsolatban. És vizsgálatot kértek továbbá a kisebbségi közösségek egyes temetőinek, emlékműinek, műemlékeinek ügyében is.

A kisebbségi jogok országgyűlési biztosa és munkatársai a több megyét érintő látogatásaik alkalmával sok személyes tapasztalatot gyűjtöttek a kisebbségi kulturális jogok érvényesülését illetően. Emellett a korábbi eljárásaik is nyilvánvalóvá tették, hogy az egyedi vizsgálatokon túlmenően, átfogó jelleggel is szükséges elemezni a kisebbségi kulturális intézmények helyzetét. Ezért az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról szóló 1993. évi LIX. törvény 16. § (2) bekezdése alapján az ombudsman hivatalból vizsgálatot folytatott a kisebbségi kulturális jogok érvényesülésének áttekintése, az esetleges visszasságok feltárása, valamint az azok orvoslása érdekében szükséges intézkedések megfogalmazása céljából. A vizsgálat kitért arra, hogy:

- ☉ a kisebbségi közösségek, milyen elvárásokat fogalmaznak meg kulturális jogaik érvényesülése érdekében,
- ☉ ezeknek az igényeknek, milyen módon tesz eleget a meglévő kulturális intézményrendszer,
- ☉ a hatályos jogi szabályozás lehetővé teszi-e a kitűzött cél, a kulturális autonómia megvalósítását vagy szükséges annak módosítása,
- ☉ a jelenlegi finanszírozás mellett biztosítható-e a kulturális feladatok hatékony ellátása.

Vizsgálták továbbá a kisebbségi önkormányzatok iratainak közlevéltárban való elhelyezését, a műemlékké nyilvánítás, valamint az emlékmű állítás eljárási rendjét, illetve a kisebbségi közösségek működő és lezárt temetőinek sorsát. Foglalkoztak a kisebbségi nyelvű, illetve a kisebbségek életét, kultúráját bemutató filmalkotások gyártásának és forgalmazásának kérdéseivel, valamint az e mozgóképek archiválása érdekében tett intézkedésekkel. E megállapításokra

figyelemmel felmérték, hogy megfelelőek-e a jogi keretek ahhoz, hogy Magyarország eleget tegyen a két- vagy többoldalú nemzetközi egyezményekben a kisebbségek kulturális jogaival kapcsolatban vállalt kötelezettségeinek.

A vizsgálat módszerei között alkalmazták az empirikus felmérést, a felkeresett intézmények vezetőivel történő strukturált interjúkészítést, valamint postai és vele párhuzamosan elektronikus úton is kiküldött önkitöltős kérdőíveket. Minden munkacsoport hasonló tematika, standardizált kérdőívek és interjúvázlatok alapján folytatta az adatfelvételt. A felkeresett helyszíneken fotókat készítettek, az előadó-művészeti csoportoktól hanganyagokat is kértek, valamint tanulmányozták az intézmények alapító okiratait, illetve szervezeti és működési szabályzatait. Az adatfelvétel lebonyolításánál problémát jelentett, hogy rendkívül nehéz volt meghatározni a vizsgálni kívánt alapsokaságot, mivel jelenleg nem áll rendelkezésre olyan nyilvántartás, amely tartalmazná a Magyarországon működő összes kisebbségi kulturális intézményt és szervezetet. Az adatfelvétel során a megkeresett intézmények gyakran további intézményeket, szervezeteket ajánlottak, amelyek a vizsgált területen működnek. A főváros mellett 23 településen tájékoztattak személyesen a kisebbségi kulturális feladatok ellátásáról, valamint a műemléki vagy helyi védelem alatt álló, illetve arra érdemes épületek helyzetéről, állapotáról és az ott található szobrokról, emléktáblákról. A vizsgálat során három megyében (Fejér, Békés és Baranya) több településre is kiterjedő helyszíni vizsgálatot folytattak. Az adatgyűjtés során 174 kulturális tevékenységet folytató vagy annak ellátásban közreműködő intézményt és szervezetet kerestek meg személyesen vagy kérdőíves felmérés formájában. A beérkezett válaszlevelek feldolgozása során a zárt kérdésekre adott, számszerűsíthető adatokat statisztikai módszerekkel dolgozták fel, azokat összevetették a hazánkban, illetve az adott településen, régióban élő kisebbségek számarányával is. A nyitott kérdésekre adott hosszabb válaszokat, az interjúk során elhangzott információkat és a helyszíni

vizsgálatok tapasztalatait beépítették a jelentés szövegébe. A vizsgálat megállapításait a 2009. december 15-ig beérkezett válaszok, adatok és az akkor hatályos jogszabályi rendelkezések alapján fogalmazták meg.

A kisebbségi kulturális jogok témakörében eddig még nem készült ilyen átfogó elemzés. A vizsgálati jelentést – hiánypótló jellege miatt – ezért úgy készítették el, hogy a jogi elemzéseken túlmenően minél részletesebb betekintést adjanak a kisebbségi közösségek életébe. A cél az volt, hogy a hiányosságok feltárásán túl, az elért eredményekről, a jól működő intézmények, szervezetek tevékenységéről, a támogatásra, követésre érdemes kezdeményezésekről is beszámoljanak. Ennek érdekében került sor arra, hogy a jelentés mellékleteként közreadásra került egy kereskedelmi forgalomba nem kerülő, ingyenesen terjesztett gyűjteményes kiadvány, amelyen 16 zenei felvétel hallható. A válogatás fő szempontja az volt, hogy bemutassák, milyen sokszínűek a kisebbségi közösségek zenei hagyományai, illetve azok ma is továbbélnek, és nem csak a tradíciók ápolása figyelhető meg, hanem újabb zenei irányzatok is megjelennek a körükben.

Végezetül a jelentés „Bevezető” fejezete a javasolt intézkedéseket sorolja fel.

Az intézkedési javaslatok változtatásra, hatékonyság fokozásra, konkrét lépések megtételére ösztönöznek. Jelentős részük jogalkotással [jogszabály-módosítás, aktualizálás] függ össze. Összességében mintegy 120 felkérést, ajánlást, jogalkotási javaslatot láthatunk, legtöbbjük az oktatási és kulturális miniszterhez címezve, de másokat is megszólítva. Ezek tételes felsorolása e cikk keretében nem indokolt, talán elegendő az ajánlások jellegére utalnom. A legtöbb ajánlás szakmai vitát, önvizsgálatot, valamiféle fejlesztést, vagy a működés gyakorlatának módosítását javasolja.

A könyvtárakkal kapcsolatosan összesen 24 javaslat fogalmazódik meg az alábbi bontásban. A 24-ből 18 az ajánlás, a többi jogalkotási javaslat. Az ajánlásokból 13 szól a miniszterhez, 2 az Országos Idegennyelvű Könyvtár (OIK) igazgató-

ját célozza meg, míg egy-egy ajánlás a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) elnökéhez, a megyei könyvtárak igazgatóihoz és a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány Kuratóriumának elnökéhez szól.

A minisztert megszólító ajánlások között találhatóak olyanok, amelyekkel (legalább érintőlegesen) a szakma is foglalkozott már. Így például javasolja az ombudsman, hogy a miniszter kezdeményezzen szakmai vitát arról, hogy a könyvtárügy országos stratégiáján, a fókuszált területeken belül (információ közvetítés, időtől, tértől független hozzáférés, olvasáskultúra fejlesztés, életminőség javítás) megfogalmazásra kerüljenek a könyvtári intézményrendszer szorosabban vett kisebbségi vonatkozású fejlesztésének lehetőségei, így különösen a hazai cigányság és a kisszámú kisebbségek jelenlegi szisztémában megoldatlan ellátási problémái, illetve az ezek megoldását célzó beavatkozások is.

Javasolja az ombudsman a miniszternek azt is, hogy vizsgálja meg az egyes könyvtárak határon átnyúló együttműködésének tapasztalatait, és működjön közre a jó példák megismertetésében, elterjesztésében. E vonatkozásban komoly eredményekről számolhatunk be, hiszen mind a Könyvtári Intézetben (KI), mind az érintett megyei könyvtárakban, mind a nagy szakmai szervezetekben számos tapasztalattal bírunk, melyek közül a legjobbak megosztásra is kerültek. Például 2005-ben a KI kiadta az *Esélyteremtés könyvtári eszközökkel. Európai elvek és tapasztalatok* című kötetet, melynek harmadik fejezete kifejezetten az etnikai és nyelvi kisebbségek könyvtári ellátásának európai tapasztalatait mutatja be, alátámasztva a könyvtárak fontos szerepét a társadalmi befogadás elősegítésében. De természetesen a munka folytatható.

Azt is javasolja az ombudsman a miniszternek, hogy szorgalmazzon „esélyegyenlőség” és „cigány-gyerekek” témakörben továbbképzés megvalósítását. [Ilyen tanfolyamok voltak, a KI 2007-ig meg is hirdette ezeket, érvényes akkreditációjú tanfolyam azonban pillanatnyilag nincs.]

Található olyan felvetés, ami ugyan jogsza-

bályban rendezett, de aminek végrehajtásához útmutató készítése javasolt. Ilyen például az a felvetés, hogy útmutatóban kerüljön értelmezésre a megyei könyvtárak törvényben előírt nemzetiségi feladatának tartalma. Az értelmezés tájékoztató útján vagy konferencia szervezésével kapjon széles szakmai nyilvánosságot.

Van olyan felvetés is, amely miniszteri döntést igényel. Így például javasolja az ombudsman a miniszternek, hogy kezdeményezze a nemzetiségi könyvellátás gyakorlatának szakfelügyelői célellenőrzését vagy, hogy növelje a nemzetiségi könyvgyarapításra elkülönített minisztériumi keretösszeget, emelje a cigány nyelvű dokumentumok (írott, hang, kép) vásárlására rendelkezésre álló központi keretösszeget, és azt a megyei könyvtárakkal és az Országos Idegennyelvű Könyvtárral egyeztetve differenciáltan ossza el. Fontolja meg olyan pályázati keretösszeg biztosítását, amely elsődlegesen a megyei könyvtárak összehangolt kisebbségi kulturális programozatának a megvalósítását, illetve a megyei könyvtárak nemzetiségi referenseinek nyelvi továbbképzését szolgálná. Pályázati úton elérhető támogatással segítse a leghátrányosabb kistérségekben működő közkönyvtárak kölcsönzési szolgáltatásának ingyenessé tételét, az ellenőrzés rendszerének kiépítése mellett. Pályázati úton biztosítson többlettámogatást a könyvtárbuszos szolgáltatáshoz, ha igazolható, hogy az részt vállal az iskolákkal való kapcsolattartásban, és a hátrányos helyzetű gyerekek könyvtári szolgáltatásokkal való ellátásában is. A monitorozást is vállaló közkönyvtárak pályázhassanak jelentős keretösszegre cigány gyermekek számára meghirdetett ingyenes olvasótáborok, játékos olvasódélutánok, irodalmi délutánok, könyves játszóházak, vers-, és prózamondó versenyek rendszerszerű szervezésére, valamint a szervezés sikerét előmozdító tájékoztatók, szórólapok, az írott és elektronikus sajtóban megjelenő reklámok megvásárlására. A támogatásban részesülhessenek azok a jól felépített akciósorozatok is, amelyek a könyvtár szolgáltatásainak a cigány gyermekek, tanulók által leginkább látogatott iskolákban való bemutatását szolgálják.

Végezetül szerepel olyan felvetés is, ami azóta már meg is valósult. Ilyen például az olvasást, a könyvtárhasználatot népszerűsítő országos kampány indítása. Hiszen már meghirdetésre került az olvasás éve, még hozzá oly módon, hogy „2010 a családi olvasás éve” volt.

Az ombudsmani ajánlás az OIK igazgatóját a könyvtár szolgáltatásainak módosítására kéri, azaz javasolja, hogy a könyvtár elsősorban nyelvtanulást segítő dokumentumokat (nyelvkönyveket, szótárakat, komplett nyelvtanítási anyagokat, nyelvi szinthez igazodó tanolvasmányokat) kínáljon, illetve, hogy a létrehozandó ajánlati listán ne csak könyvek szerepeljenek, hanem az bővüljön autentikus cigány anyanyelvű népzenei és egyéb hangzó, illetve képanyag ajánlással is.

A megyei könyvtárak igazgatóihoz pedig a jelentés annyiban fordul, hogy az intézményeik honlapján tegyenek közzé minél több nemzetiségi és cigány tematikájú történeti, néprajzi, statisztikai elemzést, bibliográfiát, könyvajánlót, recenziót, illetve – a szerzői jogi rendelkezések alapján szabadon letölthető – népzenei. Jómagam a már említett bajai Vándorgyűlésen emellett szorgalmaztam a két-, illetve többnyelvű honlapok és katalógusok elérhetővé tételét is. Az ALEPH integrált könyvtári rendszert alkalmazó könyvtárak például azonnal bevezethetnék az egyidejű magyar – német – román – nyelvű OPAC-ot. Hiszen az ALEPH mindezekkel már dogozik. Sőt létezik ukrán és örmény keresőfelületet is, és a többi kisebbségi nyelv elérhetővé tétele sem jelent különösebb akadályt.

Az ombudsman jogalkotási javaslatok között a következők szerepelnek:

- ☉ az önkormányzatoknak kötelező legyen a könyvtár aktív használói körében a nemzetiségi szolgáltatásokra vonatkozó igények felmérése,
- ☉ kerüljön meghatározásra a nemzetiségi könyvtári dokumentum fogalma,
- ☉ előírás legyen, hogy a helyi önkormányzatok a nemzetiségi könyvtári ellátásról – a helyi közművelődési ellátás körében – kötelesek legyenek rendeletet alkotni,

- ☉ legyen véleményezési joga a kisebbségi feladatot is ellátó könyvtárak esetében a működés legfontosabb kérdéseiben az érdekelt települési és területi kisebbségi önkormányzatnak,
- ☉ legyen kiemelt kedvezmény az érdekeltség-növelő támogatásra vonatkozó szabályok körében a nemzetiségi dokumentumok beszerzéséhez,
- ☉ a nyilvános könyvtárak adatközlési kötelezettsége egészüljön ki a nemzetiségi dokumentumállományok nyelvi bontására és a letéti elhelyezésére vonatkozó adatokkal.

A javaslatok kapcsán megjegyzendő, hogy jelenleg is elvárás minden könyvtártól, illetve fenntartójától az aktív használói körben végzett, szolgáltatásokra vonatkozó igényfelmérés. Valójában nem is a köteleesség vagy a köteleesség előírása hiányzik ebben az esetben, hanem a kötelezettség okán jelentkező forrás. Azaz ebben az esetben az esetleges megerősítő előírás nem jelentene egyben megoldást. Nem szerencsés az, ha az előírások kényszerében méltatlan feltételrendszerben megvalósítható kérdőívekkel bombázzuk az olvasóinkat, mert csak erre van pénzünk, és az sem, hogy olyan könyvtáros kollégákkal végeztetjük a kiértékeléseket, akik ehhez nem rendelkeznek megfelelő kompetenciával. Az igényfelmérést hozzáértő szakemberekre szükséges bízni, főleg olyan fontos esetben, mint a nemzetiségi ellátás kérdése. Inkább kevesebb helyen, átfogó jelleggel végezzünk kutatásokat, mint mindenhol, de alkalmatlan feltételek mellett és módszerekkel.

A továbbiakban a hét munkacsoport jelentése közül csak a könyvtári kérdésekkel foglalkozó részjelentéseket ismertetjük, ill. az átfogó tájékoztató érdekében a nemzetközi kötelezettségvállalási munkacsoport összesítését mutatjuk be.

A Könyvtári munkacsoport jelentése

A jelentés 98 oldalt kitevő harmadik fejezete a kisebbségek könyvtári ellátását mutatja be. Szól az ellátás kialakulásáról, a hagyományairól, a nemzetiségi könyvkiadásról, az ellátás alap-, közép-, majd központi szintjéről, a minisztérium és az OIK szerepéről, az országos kisebbségi önkormányzatok könyvtárainról és a cigány kisebbség, mint egy speciális problémakör közkönyvtári ellátásáról.

Az állami kisebbségpolitikai döntéshozatal során kiemelt szerepet kellene kapnia a kisebbségi anyanyelvek megőrzését, a hozzájuk való visszatalálást támogató közintézmények, köztük a nyilvános közkönyvtárak működési feltételei biztosításának, minthogy kétségtelen tény: az anyanyelv a nemzetiségi lét legfontosabb kérdése. A nyelv világlátás és gondolkodásmód is, így nemcsak kultúráközvetítő, hanem önmagában is kultúrahordozó, a kultúra értékeit legtarthatóbban megőrző immanens eszköz. Ha az olvasó a könyvtárban megtalálhatja a kisebbségi anyanyelvi irodalmat, akkor a nyelven keresztül a nép kultúrájának eszenciáját is megismerheti, vagyis a könyvtár a nyelv mindkét funkcióját képes közvetíteni. A kultúra azonban nemcsak nyelv, s nemcsak nyelvi formában kifejezésre jutó irodalom, könyv, hanem összetartozást kifejező, a közösség által egységesen elismert és gyakorolt szokások, hagyományok, normák, közösségi jelképek, szimbólumok, vallásos és egyéb hitek, ünnepek, és más sajátos önkifejező eszközök (pl. zene és tánc) összessége is. A könyvtár mint a mindenfajta információk kútforrása, mint sokrétű tudásbázis és mint közösségi, közművelődési találkozási tér alkalmas a kisebbségi kultúra ezen szegmenseinek a közvetítésére is. A hazai kisebbségek könyvtári ellátása tehát (ha az nem formális, hanem tényleges és minőségi) lehetőséget, esélyt adhatna arra, hogy az asszimilációs folyamatok miatt erőteljesen erodálódott nemzetiségi nyelvhasználathoz a nemzetiségi közösségek visszatalálhassanak, a nemzetiségi kultúrák fennmaradjanak — és így a magyar nemzeti kultúra sokszínűsége is a lehető legtovább biztosítva legyen.

Az 1997. évi CXL. törvény a kisebbségi könyvtári ellátás három szintjét szabályozza: a községi és városi, a megyei és fővárosi, illetve az országos irányító és koordináló-módszertani segítő szintet. Kulcsfontosságú szerepkört azonban a megyei könyvtárak kapnak azzal, hogy a megye egész területén végzik, illetőleg szervezik a nemzeti és etnikai kisebbséghez tartozó lakosok könyvtári ellátását. Ugyanez a törvény a központi könyvtári szolgáltatások között, a könyvtári rendszer szerves részeként irányítási jogkört a kulturális minisztériumnak, országos szintű koordinációs és módszertani feladatokat az OIK-nak adott. A törvény a kisebbségi önkormányzatok számára biztosítja a közgyűjtemények létesítésére és fenntartására való jogot, továbbá arra is, hogy e célokra költségvetési támogatást igényeljenek.

Az 1997. évi CXL. törvény már hatályba lépett, de még majdnem két év telt el az új szervezeti rendszer kiépítéséig. Vagyis a végrehajtás módjának kitalálása utólagosan vált szükségessé. Az OIK-ban 1999. december 18-án jöttek össze az országos kisebbségi önkormányzatok képviselői, a megyei könyvtárak igazgatói, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) főigazgatója és a NKÖM szakosztályainak képviselői. A tanácskozáson háromfős munkacsoportot kapott megbízást arra, hogy készítsen előterjesztést a hazai 13 nemzetiség és etnikai kisebbség könyvtári ellátásának megoldására, korszerűsítésére. A javaslat 2000. január 6-án elkészült, felterjesztették a NKÖM Könyvtári Osztályára, elfogadása után pedig véleményezésre megkapták a megyei könyvtárak, a FSZEK és az országos kisebbségi önkormányzatok. A NKÖM szakosztálya az előterjesztés alapján 2000. február 18-án olyan intézkedési terv elkészítését kérte az OIK-tól, amely az országos felügyeleti, fenntartó szervek teendőit éppúgy tartalmazza, mint az OIK, a megyei önkormányzatok, a megyei könyvtárak és az e célra létrehozott munkabizottság feladatait.

Az OIK által 2000. március 9-ére elkészített intézkedési terv a dokumentum-beszerzésére, a gyűjteményfejlesztés megoldására kettős fi-

nanszírozási javaslattal élt. Legyen központi pénzügyi keret, amit a javaslat szerint a megyei önkormányzatok egészítenek ki. A kisebbségek becsült létszámára és az aktuális könyvtárakra tekintettel 25,5 millió Ft központi támogatást kértek. [2001-től azonban az NKÖM (majd az OKM) szakrészlegétől ötmillió forint támogatás állt/áll e célra rendelkezésre.] A központi költségvetési támogatás éves bontásban a megyékhez, illetve a fővároshoz kerül. A megyei, fővárosi önkormányzatok által kiegészített összegek felhasználásáról az illetékes megyei könyvtárak gondoskodnak. Az OIK intézkedési tervében külön figyelmet érdemel, hogy beszerzendőnek az alábbiakat jelölték meg: anyaországi könyvtári anyag, nyelvkönyvek, szótárak, magyarországi nemzetiségi anyanyelvű szépirodalom és vele egy sorban a nemzetiségi írók-költők magyar nyelvű művei, végül a kisebbségekről szóló anyanyelvű, valamint magyarul és angolul megjelent elemző művek. A rendszer most így működik; ezt kiegészíti, hogy az utóbbi években jól működő cserekapcsolat alakult ki az anyaországi könyvtárak és a megyei könyvtárak között.

Az intézkedési terv rögzítette az OIK szerepét is. Feladata a dokumentumok beszerzési lehetőségeinek felkutatása, a szerzeményező intézmények részére történő kiajánlás, a megrendelt dokumentumok beszerzése, feldolgozása, disponibilása, a vásárlással kapcsolatos pénzügyi feladatok ellátása, elszámolása, lelőhely-katalógus építése lett. A könyvkiajánlás három szinten valósul meg. Évente két alkalommal történik cigány, görög, lengyel, örmény, ruszin, szlovén, ukrán, háromszor horvát, román, szerb, szlovák, és négyszer német nyelvű anyagok ajánlása. Az OIK által elkészített intézkedési tervet 2000. május 4-én tárgyalta meg az országos kisebbségi önkormányzatokat is bevonó értekezlet. A javaslatot a jelenlévő hét kisebbségi önkormányzattól hat támogatta. Felállt egy munkabizottság is, amelynek tagjai a cigány, a német, a szerb, a horvát, az örmény országos kisebbségi önkormányzatok képviselői, az NKÖM, a NEKH, a megyei könyvtárak és a FSZEK küldöttjei voltak. (Az OIK a munkabizottság titkársági felada-

taik kapta.) A 2000. július 21-én tartott ülésen a horvát, a görög, a szerb küldött markánsan azt az álláspontot képviselte, hogy a kisebbségi önkormányzatok saját intézményekkel, saját könyvtárakkal rendelkezzenek, ha volna olyan kisebbségi önkormányzat, amelynek a jelenlegi rendszer megfelel, azzal pedig együttműködési megállapodást kelljen kötni. A román küldött a többcsatornás ellátás, többcsatornás finanszírozás mellett állt ki, az ukrán küldött pedig mindössze annyi kedvezményt kért, hogy az országos önkormányzatok vámentesen hozhassanak be az anyaországukból könyveket. Az OIK a „központi keret, központi könyveszerzés és -ellátás” mellett tört lándzsát. Álláspontja szerint minden megyében minden helyi kisebbséget el kell látni, azokat is, amelyeknek nincs könyvtári hálózatuk, tehát a ruszin, örmény, cigány, ukrán, lengyel, görög, bolgár igényeket is így kell kielégíteni. Az OIK konszenzusra irányuló javaslata az volt, hogy a központi, hálózati ellátás mellett az országos kisebbségi önkormányzatok saját szakkönyvtárakat hozzanak létre kiegészítésképpen, de hálózatot a meglévő közkönyvtári hálózat mellett ne működtessenek.

A nemzetiségi könyvtárak állománygyarapítási céljait szolgáló 5 millió forint összegű beszerzési keret felosztására 2000. augusztus 18-án készült javaslat, melyet valószínűsíthetően a minisztérium által kijelölt munkabizottság tett meg az alábbiak szerint.

FSZEK	500.000 Ft
Bács-Kiskun	270.000 Ft
Baranya	350.000 Ft
Békés	350.000 Ft
Borsod-Abaúj-Zemplén	300.000 Ft
Csongrád	200.000 Ft
Fejér	200.000 Ft
Győr-Sopron	200.000 Ft

Hajdú-Bihar	250.000 Ft
Heves	200.000 Ft
Jász-Nagykun-Szolnok.	120.000 Ft
Komárom-Esztergom	200.000 Ft
Nógrád	200.000 Ft
Pest m.	500.000 Ft
Somogy	150.000 Ft
Szabolcs-Szatmár- Bereg	300.000 Ft
Tolna	250.000 Ft
Vas	160.000 Ft
Veszprém	150.000 Ft
Zala	150.000 Ft
Összesen	5.000.000 Ft

A központi keret elosztása így működik most is, holott a főváros, Pest, Baranya, Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Bács-Kiskun, Hajdú-Bihar, Tolna stb. sorrend hibás és aránytalan is. A népszámlálási adatok szerint Borsod-Abaúj-Zemplén megyében él a legnagyobb számban kisebbségi lakosság. Ennél 40%-kal kevesebben élnek Budapesten, majd Pest és Baranya megye közel azonos nemzetiségi lélekszámmal bír. Hozzájuk képest kis eltéréssel Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, aztán Szabolcs-hoz képest is 45%-kal kisebb nemzetiségi lélekszámmal jön Békés megye, majd – szintén Szabolcs-hoz mérten mínusz 50%-kal – Bács-Kiskun megye következik.

[A jelentés megállapítását ezen a ponton ki kell egészítenem. Ebben az elosztásban a cigány népesség létszáma és eloszlása valóban nem játszik szerepet. Nekünk azonban a könyvtárellátást 13 nemzetiség esetében kiegyenlített színvonalon kell biztosítani. Az alapkönyvtári gyűjtemény (kézikönyvek, lexikonok, szépirodalom) felállítása függetlenül attól, hogy egy-egy nemze-

tiséghez milyen népesség tartozik, nagyjából azonos költségbe kerül. Ha a létszamarányos felhasználást valósítanánk meg, akkor a kisebb létszámú nemzetiségekre olyan kevés támogatási összeg esne, mely az ellátásukat már nem tenné lehetővé.]

A sajtótermékek kötelezpéldányainak szolgáltatását és hasznosítását a 60/1998. (III. 27.) Korm. rendelet szabályozza. Eszerint hat kötelezpéldányt kell ingyenesen szolgáltatni az Országos Széchényi Könyvtár számára a Magyarországon, vagy külföldön előállított és belföldön kiadott, legalább 50 példányban sokszorosított sajtótermékből. E kötelezettség elmulasztásának szankcióját az egyes szabálysértésekről szóló 218/1999. (XII. 28.) Korm. rendelet 149.§-ában találjuk, amely szinte szó szerint átvette a régi, 1968-as kormányrendelet tényállását, mégpedig az úgynevezett sajtóigazgatási szabálysértést: eszerint, ha a kiadó a kötelezpéldányok küldésére vonatkozó rendelkezéseket megszegi, ötvenezer forintig terjedő pénzbírsággal sújtható. A cselekmény elbírálása a jegyző hatáskörébe tartozik. Érdeemes volna egyszer megvizsgálni, hogy indult-e egyáltalán ilyen szabálysértés miatt eljárás? A rendelet szerint azt a sajtóterméket, amelyre nézve a szabálysértést elkövették, el is lehet kobozni. Nem újdonság, hogy a nyomdák és kiadók magánkézbe kerülése óta beszélhetünk a kötelezpéldány-rendszer „válságáról”. A kötelezetteknek semmiféle pozitív érdekeltségük nincs a teljesítésre, a kikényszerítés pedig az évi mintegy tizenöt-ezres kiadványszám mellett a meglévő ellenőrzési és szankcionálási rendszerrel nem biztosítható. A könyvtári szakirodalomban már a kilencvenes évek közepén felmerült, hogy a leendő kötelezpéldányi szabályozásnak – a szakma akkor még törvényben reménykedett – egyszerre kellene az ösztönzést és a szigorú ellenőrzést, egyben szankcionálást szolgáltatnia. Egyrészt a kiadók kötelező kamarai tagságának előírásával (ebben az esetben a kamarától kapta volna az OSZK a rendszeres információkat), másrészt a kötelezpéldányként szolgáltatott érték valamilyen ellentételezésével az államigazgatás

részéről. Ezekből a javaslatokból mindössze anynyi valósult meg, hogy egyes kulturális tárgyú pályázatok (NKA) esetében a pályázónak igazolnia kell, hogy a jogszabályban előírt kötelezpéldány-benyújtási kötelezettségét a tárgyévben és a megelőző két naptári évben az OSZK-val szemben teljesítette.

A KSH adatai szerint 1996 és 2006 között Magyarországon összesen 117.533 mű jelent meg 422 millió példányban, ami évente átlagban több mint 10 ezer körüli kiadványszámot jelent. A papíralapú kiadványok 87%-a könyv, 4%-a füzet, 9%-ban pedig zeneművek, kották, térképek és egyéb sokszorosítások kerülnek kinyomtatásra. 2008-ban több mint tizenöt-ezer mű jelent meg, több mint negyvennégy millió példányban, ebből idegen nyelven 1312 darab, több mint kétmillió példányban. Az idegen nyelvű könyvek többsége szakmai és ismeretterjesztő, valamint tankönyv. Ha 2008-ban az idegen nyelven megjelent kiadványok nyelvi megoszlását tekintjük, kiugró a német és az angol fölény. Mellettük csupán 4 nemzetiségi nyelven (horvát, román, szerb, szlovén) jelentek meg könyvek. Az idegen nyelvű művek összpéldányszáma pedig még a hatvan-ezret sem érte el, pedig ide kell érteni a világnyelvnek tekintendő német kiadványokat, amelyek példányszáma önmagában is közel 48 ezer volt. Feltűnő azonban, hogy a német nyelvű kiadványok között is alig találni például ifjúsági és gyermekirodalmi művet.

Ha hihetünk a KSH adatainak, Magyarországon 2008-ban nem jelent meg bolgár, cigány, görög, lengyel, örmény, ruszin, szlovén és ukrán nyelvű kiadvány. A németet leszámítva, további négy kisebbségi nyelven is kevesebb, mint 70 jelent meg. Mindez két következtetés levonására adhat alapot. Látszólag kézenfekvő az a magyarázat, hogy szinte egyáltalán nem beszélhetünk nemzetiségi könyvkiadásról Magyarországon. Ugyanakkor ennek ellentmondani látszik az a tény, hogy mégis kiadásra kerülnek nemzetiségi könyvek. Amennyiben ezek a statisztika, azaz az OSZK számára „láthatatlanok”, akkor ennek csak az a magyarázata lehet, hogy ezek el sem jutnak az OSZK-hoz. Vagy azért, mert olyan

alacsony példányszámban jelennek meg, hogy azokat meg sem kell küldeni, vagy kiadjuk egyszerűen nem tesz eleget kötelezpéldány-szolgáltatási kötelezettségének. A nemzetiségi könyvkiadásról történő tájékozódást a nemzetiségi kiadvány fogalmának tisztázatlansága is gátolja. Az OSZK által a kötelezpéldányok bizonylatai alapján kitöltendő statisztikai lapon ugyanis mindössze egy kódszám utal a mű nyelvi hovatartozására. A nyelvi kódot e vonatkozásban azonban nem értelmezhetjük. Van idegen nyelvű kiadvány, külföldi szerző, magyar szerző idegen nyelven, de sem jogi, sem statisztikai értelemben sem tisztázott, hogy mit kell értenünk nemzetiségi vagy „kisebbségi” jellegű mű fogalmán.

A nemzetiségi közkönyvtári ellátórendszer alapszintjét a települések jelentik; hogy pontosan hány könyvtárral, az bizonytalan, mert a nemzetiségi ellátást, gyűjteményt szolgáltató könyvtárak és a nemzetiségi dokumentummennyiséget közlő könyvtárak száma 41 könyvtár esetén eltér egymástól. Ennek persze több oka is lehet, köztük az itt is meglévő fogalomzavar, illetve a következetlenség, a figyelmetlenség is. Mivel a községi szintű könyvtári ellátás megvalósulhat nyilvános könyvtár szolgáltatásának megrendelésével is, ezért érdemes volna felmérni, hogy a kistérségi társulásban részt vevő önkormányzatok részt vesznek-e a nemzetiségi könyvtári ellátásban, illetve, az így megkapott pénzüsszezből hány százalékot fordítanak erre a külön célra.

A Könyvtári Intézet honlapján olvasható, hogy „a muraszombati Területi és Tanulmányi Könyvtár immár 40 éve együttműködik a szombathelyi Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtárral (könyvcsomagok cseréje, könyvtárközi kölcsönzés, folyóiratcsere, szakmai tanulmányutak és továbbképzés folyik a két könyvtár között), a lendvai Városi Könyvtár pedig a zalaegerszegi Deák Ferenc Megyei Könyvtárral működik együtt. Az általános iskolák a Vas és Zala megyei iskolákkal tartják a kapcsolatot. A muraszombati és a lendvai könyvtár évek óta cserekapcsolatban áll az Országos Széchényi Könyvtárral is.” E példákat nemcsak követendőnek, de követhetőnek is tartjuk. Az együttműködés tanulságait, ered-

ményeit és nehézségeit a szélesebb közvélemény elé kellene tárni annak érdekében, hogy a példán felbuzdulva, lehetőség szerint valamennyi határmenti megyei önkormányzat érdemben megvizsgálja saját ebbéli lehetőségeit.

Az 1997. évi CXL. tv. 64. § (1) pontja úgy fogalmaz, hogy a települési és megyei könyvtári ellátás biztosítása a helyi önkormányzatok feladata. A 65. § (2) bekezdés a) pontja szerint a községi, városi, fővárosi könyvtár, mint települési könyvtár „gyűjteményét és szolgáltatásait a helyi igényeknek megfelelően alakítja.” Ebből következően a nemzeti és etnikai kisebbségek anyanyelvi könyvtári ellátásának feladatát ugyan a települési önkormányzatok közkönyvtárai végzik, de mivel a nemzetiségi könyvtári ellátásra irányuló helyi igények felmérésének kötelezettségét nem tartalmazza törvény, a települési önkormányzatok ebben a kérdésben szabad belátásuk alapján járnak el. [Ezzel a következtetéssel vitáznom kell. A települési könyvtári ellátásba ugyanis beleértendő minden településen élő ember! Ez pedig azt jelenti, hogy a nemzetiségi is, így a helyi igények felmérésébe logikusan beletartozik a nemzetiségi könyvtári ellátásra irányuló helyi igények felmérésének kötelezettsége is. De való igaz, a jogszabály külön soron nem említi, hogy „gyűjteményét és szolgáltatásait a helyi nemzetiségi igényeknek megfelelően alakítja.”]

Egy átlagos községi könyvtárról a vizsgálat az alábbi képet rajzolja:

- ☉ Nemzetiségi állománya évente 1,46%-kal frissül, másként: 10 év alatt sem frissül 15%-ot. Ezek a számok a nemzetiségi anyanyelvű irodalom községi szolgáltatásának alacsony voltáról tanúskodnak. A nemzetiségi gyűjtemény 60–70, vagy még nagyobb %-át a szépirodalom teszi ki. Nemzetiségi állományuk évente néhány (2–15) darabban bővül.
- ☉ Szervezetileg nem önállóak.
- ☉ A benne dolgozó könyvtárosok megfelelő végzettséggel rendelkeznek, vezetői megbízatást nem kapnak, nemzetiségi identitással nem rendelkeznek, nemzetiségi nyelvet nem

beszélnek, nyelvi továbbképzésen, kisebbségi könyvtári ellátással foglalkozó konferencián nem vettek részt.

- ☉ Nem minősülnek nemzetiségi kulturális intézménynek, de az alapirataikból a kisebbségi könyvtári ellátás kötelezettsége sem derül ki minden esetben.
- ☉ A fenntartó települési önkormányzat a könyvtár működésével kapcsolatban semmilyen jogot nem biztosít az érdekelt kisebbségi önkormányzatnak.
- ☉ Ügyfélforgalmukról, látogatottságukról, látogatói elégedettségéről, a látogatók korosztályi és kisebbségi összetételéről felmérés nem készült, de minderről becsült adatokat, kérésünk ellenére sem, osztottak meg velünk. [A pillanatnyilag gyűjtött forgalmi adatok nem tartalmaznak nemzetiségi bontást. Ezért nem volt lehetséges az adatok megosztása!]
- ☉ A nyitvatartási idő rövid, technikai felszereltségük alacsony.
- ☉ Az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer (ODR) szolgáltatásról nem tudnak, vagy ha mégis, azt nem veszik igénybe.
- ☉ Kapcsolatot civil szervezetekkel többnyire, kisebbségi önkormányzatokkal egyáltalán nem tartanak.

A városi, városrészi könyvtárakról a vizsgálat az alábbiakat mondja:

Számuk a városi funkciót is betöltő 10 megyei könyvtárral együtt (a továbbiakban: városi könyvtárak): 329, közülük működik: 327. A nemzetiségi szolgáltatást közlő működő városi könyvtárak száma: 85, nemzetiségi állományt közlő működő városi könyvtárak száma: 65. (Az eltérés: 20.) Megállapítható, hogy minden negyedik, ötödik városi könyvtárnak van köze a kisebbségi könyvtárügyhöz. A nemzetiségi állomány nagysága összesen a városi könyvtárakban: 194.846 db. A nemzetiségi állomány nagysága átlagosan a nemzetiségi szolgáltatást közlő működő városi könyvtárakban: 2292 db, a nemzetiségi állományt közlő működő városi könyvtárakban: 2997 db. A nemzetiségi állomány gyarapodása összesen a működő városi

könyvtárakban: 7344 db. A nemzetiségi állomány gyarapodása átlagosan a működő városi könyvtárakban: 22,5 db, a nemzetiségi szolgáltatást közlő működő városi könyvtárakban: 86,4 db. A nemzetiségi állomány gyarapodása átlagosan a nemzetiségi állományt közlő működő városi könyvtárakban: 113 db. Mindez azt jelenti, hogy egy átlagos városi könyvtár nemzetiségi állománya 3,77%-kal frissül évente, másként: 10 év alatt sem frissül 38%-ot.

- ☉ Szervezetileg önállóak.
- ☉ Bennük több, 10–15 könyvtáros dolgozik. [Valószínű, hogy ez a jelzett érték csak a vizsgálatba bevont könyvtárak halmazára vetítve érvényes, ugyanis a statisztika alapján a városi könyvtárakban átlagosan kevesebb, mint 10 fő szakalkalmazott dolgozik!]
- ☉ A könyvtárosok megfelelő végzettséggel rendelkeznek, az intézmény vezetői magasabb vezetői megbízatást kaptak.
- ☉ A nemzetiségi állományt nemzetiségi identitással többnyire nem rendelkező könyvtáros gondozza, de nemzetiségi nyelvet beszélő munkatárs általában van, akik azonban nyelvi továbbképzésen, kisebbségi könyvtári ellátással foglalkozó konferencián általában nem vettek részt.
- ☉ Nem minősülnek nemzetiségi kulturális intézménynek, de az alapirataikból a kisebbségi könyvtári ellátás kötelezettsége többnyire kiderül.
- ☉ A fenntartó települési önkormányzat a könyvtár működésével kapcsolatban semmilyen jogot nem biztosít az érdekelt kisebbségi önkormányzatnak.
- ☉ A látogatók kisebbségi összetételéről felmérés nem készült, de (kérésük ellenére, egy-két kivételtől eltekintve) még becsült adatokat sem osztottak meg velük.
- ☉ A nemzetiségi állományok kölcsönzési mutatóinak közlésétől zömmel elzárkóztak, ami önmagában is azt jelzi, hogy a nemzetiségi állományok kihasználtsága rendkívül alacsony lehet. [A pillanatnyilag gyűjtött kölcsönzési

adatok nem tartalmaznak nemzetiségi bontást, ezért nem volt lehetséges az adatok megosztása!]

- ☉ Technikai felszereltségük jó.
- ☉ Nemzetiségi könyvállományuk a pár száztól a pár ezerig terjed.
- ☉ A nemzetiségi gyűjtemény 60–70 vagy még nagyobb százalékát a szépirodalom teszi ki, miközben inkább a nyelvtanulást segítő könyveket igénylik, ha igénylik a látogatók.
- ☉ A nemzetiségi állományuk évente pár a pár darabtól a pár tucatig terjedő darabszámmal bővül.
- ☉ Az ODR szolgáltatásról tudnak, tájékoztatnak, azt az olvasók igénybe is veszik.
- ☉ Kapcsolatot civil szervezetekkel is, kisebbségi önkormányzatokkal is tartanak.

A nemzetiségi könyvellátási rendszer közép-szintjén a húsz megyei könyvtár a kulcsszereplő, mert a törvény alapján „végzi, illetőleg szervezi

a megye nemzeti és etnikai kisebbségéhez tartozó lakosainak könyvtári ellátását”. Sajnos ugyanakkor az a tapasztalat, hogy a megyei könyvtárak nemzetiségi feladatának meghatározása a gyakorlatban eltérő értelmezésekhez vezetett. A nemzetiségi könyvgyarapításra biztosított 5 milliárd Ft-os központi keretösszeg 21-felé oszlik: a 20 megyei könyvtár (19 megye + főváros) és az OIK osztozik ezen az összegen. A nemzetiségi könyvek átlagára az OIK számításai szerint 3597 Ft volt 2008-ban. Mindebből az következtethető ki, hogy a megyei könyvtárak (jelentős eltérésekkel, de) átlagosan kb. 478 ezer Ft-ot költenek a nemzetiségi állományuk gyarapítására, aminek közel felét a központi forrásból fedezik.

A beszerzésre fordított összegek mellett érdemes áttekinteni a nemzetiségi jelenlétét is az egyes megyékben. Az alábbi táblázat nemzetiségenként sorolja fel, hogy melyik az az öt megye, ahol az adott nemzetiség a legnagyobb számban előfordul.

Nemzetiség	A nemzetiségi lakosság legjellemzőbb előfordulása a megyékben				
	1.	2.	3.	4.	5.
bolgár	Budapest	Pest	Borsod-A.-Z.	Baranya	Csongrád
cigány	Borsod-A.-Z.	Szabolcs-SZ-B	Heves	Budapest	Jász-N.-SZ.
görög	Budapest	Fejér	Pest	Borsod-A.-Z.	Baranya
horvát	Baranya	Zala	Vas	Győr	Bács-K.
lengyel	Budapest	Pest	Borsod-A.-Z.	Komárom-E.	Baranya
német	Baranya	Pest	Budapest	Tolna	Komárom-E.
örmény	Budapest	Pest	Fejér	Hajdú	Békés
román	Békés	Budapest	Hajdú-B.	Csongrád	Pest
ruszin	Budapest,	Pest	Borsod-A.-Z.	Fejér	Veszprém
szerb	Budapest	Pest	Csongrád	Baranya	Békés
szlovák	Békés	Pest	Komárom-E.	Nógrád	Budapest
szlovén	Vas	Budapest	Pest	Békés	Győr-M.-S.
ukrán	Budapest	Pest	Szabolcs	Borsod-A.-Z.	Bács-K.

A „legszínesebb” nemzetiségi összetétellel Budapest rendelkezik, hiszen a 13 nemzetiségből 12 esetben képviseli magát az első öt hely valamelyikében. Pest megye a cigány és horvát kivételével, vagyis 11 kisebbség esetén van az első ötben. Őket követi Borsod, illetve Baranya, majd Békés. A jelenlegi statisztikai rendszerből ugyan nem ismerhetjük meg az egyes nemzetiségi szolgáltatást nyújtó könyvtárak gyűjteményeinek nyelvi megoszlását, a rendelkezésünkre álló részleges adatok és a könyvtári szakirodalom alapján mégis kimondhatjuk, hogy a kis létszámú nemzetiségek és a hazai cigányság közkönyvtári ellátása jobbra megoldatlan maradt. Borsod-Abaúj-Zemplén megye például a 3. „legszínesebb” megyénk, ugyanakkor ott csak német, szlovák és cigány nyelvű dokumentumállománnyal rendelkező könyvtárakról tudunk, bolgárról, görögéről, ruszinról, lengyelről nem. Az abszolút számokat tekintve látnunk kell, hogy a hazai cigányság száma másfélszer akkora, mint a többi 12 kisebbségé együttvéve. Ez azt is jelenti, hogy a cigányság létszáma majdnem minden megyében nagyobb, mint az ott élő további kisebbségeké összesen. Bács-Kiskun megyét például hagyományosan németek, horvátok, szlovákok és szerbek lakta megyének tartja a könyvtáros szakma is, miközben 10%-kal több cigány él ott is, mint amennyi az összes többi nemzetiségi száma együttvéve, pedig a cigány lakosság számaránya alapján felállított sorrendben Bács-Kiskun megye csak a 11. helyen van a megyék között. Sőt, hogy még plasztikusabb képet kapjunk hazánk népességföldrajzáról, a cigányok által legritkábban lakott megyét is érdemes megnézni. Győr-Moson-Sopron megyét „hagyományosan” horvátok és németek által lakott megyének tekintjük, ellátásukról 8 könyvtár letéti ellátása útján gondoskodik a megyei könyvtár, miközben a cigányság száma hozzájuk képest még itt is 70–75% körül mozog. Ellátásukról pedig csak egy, nyilvános könyvtárnak nem minősülő, könyvtárossal nem rendelkező ellátóhely gondoskodik párszáz darabos letéti dokumentumállománnyal.

A megyei könyvtárakról a vizsgálat az alábbiakat mondja:

- ☉ Szervezetileg önállóak.
- ☉ Nem minősülnek nemzetiségi kulturális intézménynek, de az alapirataikból a kisebbségi könyvtári ellátás kötelezettsége minden esetben kiderül, előfordul azonban, hogy nem az alapító okirat fogalmazza meg ezt az alapfeladatot. A fenntartó megyei önkormányzat a könyvtár működésével kapcsolatban semmilyen jogot nem biztosít az érdekelt kisebbségi önkormányzatnak.
- ☉ A könyvtárosok megfelelő végzettséggel rendelkeznek, az intézményvezetők vezetői megbízatást kapnak. A nemzetiségi gyűjteményt gondozó könyvtáros nemzetiségi identitással többnyire nem rendelkezik, nemzetiségi nyelvet általában nem beszél, nyelvi továbbképzésen nem vesz részt, kisebbségi könyvtári ellátással foglalkozó konferencián azonban igen.
- ☉ A nemzetiségi feladatellátás értelmezése a jogalkalmazás során jelentős eltéréseket mutat. Van olyan megyei könyvtár, amelyik saját és letéti nemzetiségi állományt is működtet. Van, amelyik idegen nyelvű állománnyal „igazolja” a feladat ellátását, és emellett ellát letéti koordinációs feladatokat is. Van olyan, amelyik kizárólag a letéti rendszer működtetését látja feladatának, és ehhez némi nemzetiségi kulturális tevékenységet társít. Van olyan, amelyik saját nemzetiségi gyűjteménnyel nem rendelkezik, s koordinációs-letéti tevékenységét is csak mint a kistérségi társulás egyik tagja látja el, azaz a megyére kiterjedően már nem. Olyan is van, amelyik a kisebbségi lakosság hiányára hivatkozva azt állítja, hogy nemzetiségi könyvellátási feladata nincs.
- ☉ Kiemelt figyelmet érdemelnének azok a megyei könyvtárak, amelyek városi feladatot is ellátnak, hiszen a feladatuk kettős. Bács-Kiskun, Békés, Csongrád, Heves, Pest, Budapest (FSZEK), Nógrád, Somogy, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Tolna, Vas megye megyei és városi könyvtárai által ellátott nemzetiségi

feladatok értékelése külön vizsgálatot érdemelne.

- ◎ A könyvtárak az ügyfélforgalmukról, látogatottságukról napi statisztikát készítenek, a látogatók korosztályi és egyéb jellemzőiről, elégedettségéről rendszeres felmérésre kerül sor. Ezekben a felmérésekben azonban a látogatók kisebbségi hovatartozása, olvasói szokásai mint lehetséges vizsgálati szempontok azonban fel sem merültek, holott nincs adatvédelmi akadálya annak, hogy statisztikai célból, önkéntes alapon, beazonosításra nem alkalmas módon, a használói szokások és az elégedettség mérése során rákérdezzünk a látogatók kisebbségi hovatartozására és a nemzetiségi gyűjteménnyel kapcsolatos elvárásaira, használati szokásaira.
- ◎ A kisebbségi olvasók számára, olvasói szokásaira vonatkozó elutasító válasz magyarázatául tévesen (hiszen nem nyilvántartott-regisztrált adatokat kérdeztek) többen az 1997. évi CXL. törvény 57. § (1) bekezdésére hivatkoztak, holott ez a szabály csak a könyvtárhatalomnak a beiratkozáskor közzéadandó adatait szabályozza. Mások azzal hárították el a választ, hogy feladataikat a letéti rendszer működtetésén keresztül látják el, az adott településeken nem a megyei könyvtár végzi a szolgáltató feladatot.
- ◎ A kisebbségi olvasók számát (jellemzően) becsült adatként sem osztották meg velük. Kimondható, hogy így a könyvgyarapítás tervszerűsége, igényekre reagáló volta erősen kétségbe vonható. [A pillanatnyilag gyűjtött adatok nem tartalmazzák nemzetiségi bontást. Ezért nem volt lehetséges az adatok megosztása!]
- ◎ Előfordul, hogy a megyei könyvtár az egyes nemzetiségi állományrészeit a kisebbségi önkormányzat irodájában helyezi el. Ezt a gyakorlatot nem tartják helyesnek, mert a kisebbségi önkormányzat nem tudja biztosítani a nyilvános könyvtárakra vonatkozó garanciális szabályok betartását. A kisebbségi önkormányzat törvényesen működik már akkor is, ha csak évi hat testületi ülést tart, ügyfélfoga-

dási kötelezettsége nincs, a könyvhasználattal/kölcsönzéssel kapcsolatban nyitvatartási rendet nem kell szabályoznia, SZMSZ-t, küldetésnyilatkozatot nem kell megfogalmaznia, könyvtáros szakembert nem kell alkalmaznia. A nemzetiségi anyanyelvű irodalom szolgáltatása a közkönyvtári rendszer feladata. [A bekezdés záró megállapításával egyetértek, de az indító felvetést érdemes árnyalni. Amennyiben az iroda nem irodaként (évi 6 alkalom, testületi ülés keretében), hanem szolgáltatóhelyként, rendszeres nyitva tartással működik, úgy szolgáltatási helyszínként alkalmas lehet könyvtári ellátás céljára!]

- ◎ A megyei könyvtárak nemzetiségi letétek működtetési gyakorlata az 1997. évi CXL. törvény hatálybalépését követően is, értelemszerűen, a korábbi rendszerre épült. A változtatás kérdésében való döntések azonban, a rendelkezésükre álló adatok alapján, nem objektív, szociológiai-statisztikai igényfelmérésén alapultak.
- ◎ A kevés rendelkezésükre álló adat alapján is megállapítható, hogy a nemzetiségi állományok iránti olvasói-kölcsönzői igény messze elmarad a könyvtári állomány más részeinek kölcsönzési mutatóitól. Ennek okait fel kell deríteni. E vizsgálati körben egy további pontosítást igénylő szempontra is felhívják a figyelmet. Mostani tájékozódásuk alapján a nemzetiségi gyűjtemények 40%-nál nagyobb hányadát (ez érvényes a megyei könyvtárakra is) a szépirodalom teszi ki. De éppen a szépirodalom az, ami igazán igényli az anyanyelvi szintű nyelvtudást. Ismerve azonban az olvasók alacsony nyelvi tudásszintjét, feltételezhető, hogy a szépirodalom keresettsége a nemzetiségi szakkönyvek iránti keresletnél is alacsonyabb! Valószínű tehát, hogy a nemzetiségi szépirodalmi gyűjteményrész jelentős részét három vagy ennél is több éve senki sem használta.
- ◎ Ugyanakkor a nemzetiségi lakosság és a nemzetiségi dokumentumok számából képezhető („mechanikus”) ellátottsági mutatók a megyei átlag töredékét teszik ki, különösen a kis lét-

számú nemzetiségi kisebbségek esetén, de ennél is jelentősen rosszabb ellátottsági mutatói vannak a cigány kisebbségnek. Feltehető, hogy a nemzetiségi állományok jelentős, a valós igényeket kiszolgáló bővítése a nemzetiségi könyvek keresettségét is megnövelné.

- ☉ A megyei könyvtárak nemzetiségi könyvállománya átlagosan 9000 darab körül mozog, ami évente 60–150 darabbal bővül. A nemzetiségi könyvek nagyobbik hányadát a megyei könyvtárak letétbe adják.
- ☉ A letéti könyvek hasznosulásáról, mint már említettük, szinte semmit sem tudunk, de ami ennél sokkal riasztóbb, hogy maguk a megyei könyvtárak sem.
- ☉ A megyei könyvtárak nyitvatartási ideje viszonylag hosszú, technikai felszereltségük kiváló, az ODR szolgáltatásokról tájékoztatnak, azt az olvasók igénybe is veszik.
- ☉ Kapcsolatot civil szervezetekkel többnyire, kisebbségi önkormányzatokkal kevésbé jellemző módon tartanak.

A nemzetiségi könyvellátási rendszer harmadik, legfelsőbb szintjén a minisztérium, illetve az OIK áll.

Az Oktatási és Kulturális Minisztérium által működtetett szakfelügyelet az elmúlt három évben nem végzett az OIK-ban célvizsgálatot a kisebbségi feladatok ellátásáról. A minisztérium tapasztalatai és ismeretei szerint az intézmény problémái hasonlóak a többi könyvtárhoz. Infrastrukturális problémák, a humán erőforrás lehetőségek szűkösége és az alacsony állománygyarapításra fordítható keret gátolja a színvonalasabb szolgáltatások megvalósítását.

Az OIK jelenleg két egyedi feladatkört lát el: eredeti nyelvű, elsősorban kortárs világirodalmi, zenei, továbbá nyelvészeti tárgyú dokumentumokat gyűjtő szakkönyvtár, illetve nemzetiségi szakkönyvtár, és a magyarországi nemzetiségi könyvtárak koordinációs központja. A teljes gyűjtemény jelenleg 350 ezer dokumentum. A könyvtár profiljának megfelelően a gyűjtemény nyelvileg igen sokrétű, összesen 146 nyelven vannak különböző dokumentumok. Ennek kiemelt részét képezik a magyarországi kisebbségek

nyelvén megjelent kiadványok. A könyvtár gyűjti és hozzáférhetővé teszi a 13 hivatalosan elismert magyarországi kisebbség nyelvein született műveket, ezek magyar fordításait, valamint az ezekhez kapcsolódó szekunder irodalmat. A kisebbségi anyanyelvű dokumentumok aránya a gyűjtemény egészében 24%. A nemzetiségi szakkönyvtári feladatkör átfogó gyűjtési szemléletet igényel. A hazai nemzetiségek esetében a gyűjtés elvileg teljességre törekvő, de a gyakorlatban ez az elv nem tud maradéktalanul érvényesülni az állománygyarapítási keret szűkös volta miatt. A kisebbségi kérdés nemzetközi vonatkozásaival kapcsolatos irodalmat az OIK szelektíven gyűjti: leginkább azokat a dokumentumokat szerzi be, amelyek rávilágítanak a kisebbségeket érintő társadalmi folyamatokra, jelenségekre.

Az OIK folyamatosan építi a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Adatbázist, amely a kisebbségi kérdéskörrel kapcsolatos kutatást, illetve az általános tájékozódást szolgálja azzal, hogy összegyűjti a magyarországi nemzeti-etnikai kisebbségekkel kapcsolatos, valamint a kisebbségi kérdéskör nemzetközi vonatkozásait tárgyaló publikációkat. Az adatbázis dokumentálja a kisebbségekkel kapcsolatos tudományos irodalmat, de a közgondolkodást, a hétköznapi diskurzust is rögzíti. Az adatbázis bibliográfiai adatokat tesz közzé, de teljes szövegeket is tartalmaz. Az online folyóiratok, bibliográfiai szempontoknak megfelelő formátumban közzétett, nemzetiségi tárgyú cikkei egyetlen kattintással elérhetőek. Az OIK a Nemzetiségi Adatbázissal csatlakozott az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikkek Adatbázisa) tartalomfeltáró szolgáltatásához. Ezzel megvalósult az OSZK-val és más szakkönyvtárakkal közös felületen való megjelenés. A tudományterületek között a kisebbségtudományt az OIK gondozza.

A nemzetiségi származású olvasókról felmérés nem készül. Az olvasókról és a látogatókról csak annyit lehet tudni, hogy legalább 50%-uk diák, további nagy hányaduk kutató és fordító, akik elsősorban nyelvkönyveket, kétnyelvű szépiro-

dalmat, hangoskönyveket, feliratos, kisebb hányadban eredeti nyelvű filmeket, illetve könnyített olvasmányokat keresnek. A diákok, kutatók, fordítók elsődleges célja az anyaggyűjtés iskolai dolgozathoz, szakdolgozathoz, tudományos publikációhoz, tanulmányhoz.

A nyelvi referensek rendszerében a 13 kisebbségi nyelvből 9 van lefedve. Nincs az OIK-nak ruszin, örmény, ukrán és cigány nyelvi referense. A könyvtári szolgáltatásokon túl a kultúrák megismerése, a kultúrák közötti párbeszéd érdekében az OIK évente 4 állandónak mondható és több eseti kisebbségi rendezvényt tart. Az éves rendezvények száma: kb. 50. Az OIK a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon megszervezi a *'Nemzetiségek Magyarországon'* című kiállítását, amely már hagyományra tekint vissza. A könyvtár 1995-től az évente megrendezett könyvfesztivál rendszeres kiállítója. A rendezvény ideje alatt bemutatják a 13 hazai nemzetiség kiadványait, dedikálási lehetőséget nyújtanak azoknak a nemzetiségi szerzőknek, akiknek a közelmúltban könyve jelent meg, tájékoztatást nyújtanak az OIK nemzetiségi gyűjteményéről. Az OIK a Kisebbségek Napja alkalmából minden évben megrendez egy kisebbségeket érintő könyvtárszakmai konferenciát. A tanácskozás alkalmas arra, hogy a könyvtárosok a kisebbségeket érintő könyvellátás helyzetét értékeljék, együtt áttekintsék a szakmai újdonságokat, az innovációt megalapozzák.

Szinte valamennyi országos kisebbségi önkormányzat tart fenn információs és dokumentációs vagy kulturális és dokumentációs központ elnevezésű intézményt, amelynek keretén belül jellemzően könyvtári szolgáltatás is folyik. Ám csak a cigány és a német intézmény végzi ezt a tevékenységet nyilvános könyvtárként.

A gyűjteménykezelésen belül a nemzetiségi könyvtári ellátásról összességében elmondható a bizonytalanság, amelynek forrása az, hogy a közkönyvtárak a nemzetiségi állományaikról nemzetiségenként bontott adatot nem közölnek, mert nem kötelesek közölni. Gyakorta összemósodik emiatt az idegen nyelvű és a nemzetiségi állomány fogalma. A lététbe adott és kapott

könyvek is lehetőséget adnak a nemzetiségi feladatellátás kettős „kipipálására”. Jelenleg átláthatatlan, hogy a valóságban mely nemzetiségi közösség milyen szinten jut hozzá anyanyelvű irodalomhoz. Jogi értelemben pedig nem tisztázott, hogy mit kell értenünk nemzetiségi vagy „kisebbségi” dokumentumon. Ez lehet:

- a) a hazai kisebbségek történelméről, nyelvéről, jogi státuszáról, szokásairól, kultúrájáról szóló szakirodalom,
- b) a hazai kisebbségi nevelés-oktatás céljaira készült tankönyv,
- c) a kisebbségi identitású hazai szerző által írott szépirodalom, ha témaválasztása, az általa közvetített életérzés, hangvétel alapján jellegzetesen nemzetiségi,
- d) a hazai kisebbségi anyanyelvén nyelvén íródott, bármilyen tárgyú szak- és szépirodalom,
- e) az anyaország társadalmi, politikai, kulturális életével foglalkozó szakirodalom.

Az állományok frissülése rendkívül lassú. Az is kimondható, hogy a nemzetiségi állományok „hasznosulási szintje” alacsony. Ennek több, mélyebb elemzést igénylő, egymást erősítő oka lehet. Szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy a hazai nemzeti és etnikai kisebbségi nyelvek mindennapivá, élővé és megélhetővé tétele immár égetően fontos kultúramentő, stratégiai igénylő közfeladat. Számolnunk kell azzal, hogy amíg a közösségi lét megélésének nem lesz újra természetes és tömeges része a társadalmi élet minden területén a nemzetiségi anyanyelv használata, nemzetközi példákban tudjuk, hogy a revitalizáció igenis lehetséges, addig tudatos, hatékony, elsődlegesen e nyelvek tanulását segítő közoktatási és közművelődési lépéseket kell tennünk. A nyelv millió árnyalatát, ízét, hajlékonyságát, finomságát felmutató anyanyelvi szépirodalom, az igazi „magaskultúra” közvetítését – a nemzetiségi nyelvek társadalmi valóságát egyre inkább meghatározó tanult nyelvi jelleg miatt – a közkönyvtárak fontos, de másodlagos feladatként kell meghatározni.

Határozott véleményük szerint sokkal nagyobb, súlyának, jelentőségének megfelelő állami támogatást kell kapnia a jövőben a közkönyvtári ellátásnak. Támogatni kell, hogy

- ☉ közművelődési találkozási teret adhasson az anyanyelvét már nem beszélő, de származástudattal rendelkező, nem nyelvi jellegű hagyományait őrizni akaróknak,
- ☉ a kisebbségi nyelvet beszélő keveseknek biztosíthassa az anyanyelvű irodalom megélésének élményét,
- ☉ a még fellelhető kisebbségi tájnyelvek dokumentálását elláthassa a tájnyelv nyelvtanának, szókincsének, ikonikus jelentőségű szépirodalmi alkotásainak megőrizhető formátumban való gyűjtésével,
- ☉ a kisebbségi nyelvi kultúrához visszakanyarodni akaró tanulók tömegének iskolai nyelvtanulási sikerességét, s a nyelven keresztül a kisebbségi identitáshoz való visszatalálását előmozdíthassa,
- ☉ a közkönyvtári ellátással eddig legkevésbé megszólított kisebbségi közösség tagjai, a cigányok, a cigány fiatalok közelebb kerülhessenek a tudáshoz, az iskolai, majd szakmai sikerhez, s ezen keresztül a társadalmi integrációhoz.

A könyvtár nem iskola, és nem munkahely, annak szolgáltatásait tehát nem kötelező igénybe venni, és még kevésbé kötelező meghatározott tematika iránt érdeklődni. Ebből pedig az következik, hogy az adott település kulturális intézményrendszerének kell (kellene) felhívni a figyelmet önmagára, szolgáltatásaira, köztük a nemzetiségi szolgáltatásaira. Úgy látják, hogy a könyvtári „kulturális marketingnek” egyre inkább a vizuális-, és más, mindenképpen élményközpontú szolgáltatásokra kell irányulnia annak érdekében, hogy a számítógép mellett felnövő új nemzedékeket elérje. Ezzel szemben ma még nincs elég reklám, nincs elég propaganda a nemzetiségi állományokról a könyvtárak honlapján, s más „üzenetküldő csatornáin”, továbbá nincs megfelelő számban jól képzett, a nemzetiségi anyanyelvet jól beszélő, elkötelezett könyvtáros sem.

Látványosan megnőtt a könyvtárak agora-funkciójának jelentősége. Ha a megyei és a települési közkönyvtárak programkínálatára tekintünk, bátran lehet állítani, hogy ezek az intézmények felmérték az élő, a közvetlen élményszerzés értékrend-orientáló voltát. Ha a tétel igaz, akkor a feladat egyszerű: a könyvtári kulturális program-sorozatokba kell(ene) minél több kisebbségi tárgyú rendezvényt beilleszteni. Az agora-funkció ifjúságpolitikai és közrendvédelmi oldalához tartozik, hogy a könyvtár megfizethető és kéznél-lévő menedékül képes szolgálni az adott település hátrányos helyzetű, vagy éppen kifejezetten veszélyeztetett fiataljainak a szabadidős „foglalkoztatására”.

Sikeres programok esetén a könyvtár olyan szocializációs műhellyé válhat, ahol készségfejlesztés, konvertálható ismeretek átadása történik, de emellett ebben a védett és barátságos környezetben olyan, a családban nem tapasztalt társas készségeket is „be lehet szerezni”, mint az empátia, az együttműködés, a játékra való készség. A könyvtár tehát [legalábbis az egyik] hatékony ellensúlyát képezheti azoknak a csábító erőknél és motivációknak, melyek ma a társadalmi kirekesztettségben élő fiatalokat érik.

A hiányos adatok ellenére már a vizsgálat kezdetén látható és kimondható volt, hogy a kis létszámú és szórtan élő hazai kisebbségek, illetve a cigányok anyanyelvű irodalommal való közkönyvtári ellátása megfelelő állomány és szemlélet hiányában egyetlenség területen sem tekinthető megfelelőnek. A ruszin, a görög, a lengyel, a bolgár, az ukrán és a cigány nyelvterületeken az ODR szolgáltatás is tulajdonképpen lehetetlen. Álláspontjuk szerint a kisebb létszámú hazai kisebbségek közkönyvtári ellátása, különösen, ha szórt közösségekről van szó, más megoldási utakat igényel, mint amit a nagyobb létszámú, viszonylag beazonosítható területen élő kisebbségi közösség ellátására kitalált jelenlegi rendszer nyújtani tud. Meg kell vizsgálni az egyes könyvtárak határon átnyúló együttműködésének a gyakorlatát annak érdekében, hogy kiterjeszthetők-e más könyvtárak viszonylatára is, illetve az országos önkormányzatok fenntar-

tásában működő, könyvtári feladatokat is ellátó intézmények gyűjteményei bevonhatóak-e a közkönyvtári ellátásba. A hazai cigányság könyvtári ellátása is speciális megközelítést igényel, itt valódi paradigmaváltás szükségességét látják. Ennek egyik elemeként, az aprófalvas, hátrányos helyzetű kistérségek lakosságának könyvtári ellátására a könyvtárbuszos ellátást támogatni és népszerűsíteni kellene.

Kiemelten fontosnak gondolják, hogy a monitorozást is vállaló közkönyvtárak jelentős keretösszegre pályázhassanak a jövőben cigány gyermekek számára meghirdetett ingyenes olvasótáborok, játékos olvasódelutánok, irodalmi delutánok, „könyves játszóházak”, vers- és prózamondó versenyek rendszerszerű szervezésére, valamint a szervezés sikerét előmozdító tájékoztatók, szórólapok, az írott és elektronikus sajtóban megjelenő reklámok megvásárlására. Véleményük szerint közpénzen kell támogatni minden olyan jól felépített akcióorozatot is, ami a könyvtár szolgáltatásainak a cigány gyermekek, tanulók által leginkább látogatott iskolákban való bemutatását szolgálja.

A kisebbségek könyvtári ellátásával foglalkozó fejezetet – a többiekéhez hasonlóan – javaslatos zárja.

A Nemzetközi kötelezettség-vállalások munkacsoport részjelentése

A jelentés befejező, 16 oldalt kitevő hetedik fejezete a „kisebbségek kulturális jogai a nemzetközi vállalások tükrében” című témát tárgyalja.

A nemzetközi kitekintés célja, hogy

a) rávilágítson, vajon a hazai szabályozás alanyi és tartalmi szempontból összhangban van-e a nemzetközi jogi vállalásokkal, és ha a jogalkalmazó nem érzékeli, hogy a nemzetközi két-és többoldalú egyezményekben foglaltak nem a hazai szabályozásra utalnak vissza, hanem autonóm szabályokat, intézményeket tartalmaznak, akkor jogszerű-e a szűkítés;

b) áttekintse, vajon a nemzetközi vállalások ma-

gyarországi alkalmazhatóságának feltételeit a jogalkotó és a kormányzat megteremtette-e.

Az Európa Tanács Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája a következő nyelvekre vonatkozóan tartalmaz konkrét vállalásokat: horvát, német, román, szerb, szlovák, szlovén, valamint a cigány nyelvre való 2008. évi kiterjesztést követően romani és beás. A Karta vonatkozásában „regionális vagy kisebbségi nyelvek” kifejezés alatt azon nyelvek értendők, amelyeket valamely állam adott területén az állam olyan polgárai hagyományosan használnak, akik az állam fennmaradó népességénél számszerűen kisebb csoportot alkotnak, továbbá amelyek különböznek ezen állam hivatalos nyelvétől/nyelveitől. Ez nem foglalja magába sem az állam hivatalos nyelvének/nyelveinek dialektusait, sem a bevándorlók nyelveit.

A Karta ugyanakkor a védelem nem azonos szintjét biztosítja a valamennyi kisebbségi nyelv számára. A „regionális vagy kisebbségi nyelv használatának területén” az a földrajzi körzet értendő, ahol ez a nyelv olyan számú személy kifejezési eszköze, amely indokolja a Karta által előírt különböző védelmi és ösztönző intézkedések meghozatalát. A „területhez nem köthető nyelveken” az állam polgárai által beszélt olyan nyelvek értendők, amelyek különböznek az állam lakosságának többi része által beszélt nyelvtől vagy nyelvektől, de amelyeket, bár az állam területén hagyományosan beszélnek, nem lehet egy külön földrajzi körzethez kapcsolni.

A Karta II. része (7. cikk) általános megfogalmazottságban, de kötelezettségeket ró a részes államra:

- a) a regionális vagy kisebbségi nyelveknek, mint a kulturális gazdagság kifejezésének az elismerése,
- b) minden egyes regionális vagy kisebbségi nyelv földrajzi körzetének tiszteletben tartása annak érdekében, hogy a fennálló vagy később létesítendő közigazgatási felosztás ne képezze e regionális vagy kisebbségi nyelv támogatásának akadályát,
- c) a regionális vagy kisebbségi nyelvek meg-

óvása érdekében, azok fejlesztését szolgáló, határozott támogató lépések szükségessége,

- d) a regionális vagy kisebbségi nyelveknek a magánéletben és közéletben, szóban és írásban való használatának megkönnyítése és/vagy bátorítása,
- e) a jelen Karta által szabályozott területeken, valamely regionális vagy kisebbségi nyelvet használó csoportok és ugyanannak az államnak azonos vagy hasonló nyelvet használó egyéb csoportjai közötti kapcsolatok megőrzése és fejlesztése, valamint az államnak eltérő nyelveket használó egyéb csoportjaival kulturális kapcsolatok létesítése,
- f) a regionális vagy kisebbségi nyelvek oktatása és tanulása, megfelelő formáinak és eszközeinek biztosítása minden megfelelő szinten,
- i) a Karta által szabályozott területeken a nemzetközi cserék megfelelő formáinak támogatása két vagy több államban azonos vagy hasonló formában használt regionális vagy kisebbségi nyelvek vonatkozásában.

Ezeket a célokat és elveket valamennyi, az adott országban használt regionális vagy kisebbségi nyelv vonatkozásában érvényesíteni kell. A Karta részes államainak ugyanakkor vállalniuk kellett azt is, hogy a II. részben foglaltakat – a szükséges változtatások mellett – alkalmazzák a területhez nem köthető nyelvekre is. E nyelvek esetében azonban a Karta lehetőséget ad arra, hogy az alkalmazását szolgáló intézkedések természetét és terjedelmét rugalmasan határozzák meg, figyelembe véve a kérdéses nyelvi csoport szükségleteit és kívánságait.

A magyar vállalások a Karta vonatkozásában a következők:

- a) bátorítja a regionális vagy kisebbségi nyelveken történő önkifejezést, valamint az ilyen kezdeményezéseket, és elősegíti az ezeken a nyelveken készült műalkotások megismerésének különböző módjait,

- b) támogatja a regionális vagy kisebbségi nyelveken készült műalkotások más nyelveken történő megismerését lehetővé tevő különböző módokat, a fordítások, a szinkronizálás, az utószinkronizálás és a feliratozás segítségével és fejlesztésével,

- c) támogatja a más nyelveken készült műalkotások regionális vagy kisebbségi nyelveken történő megismerésének lehetővé tételét, a fordítások, a szinkronizálás, az utószinkronizálás és a feliratozás segítségével és fejlesztésével,

- d) gondoskodik arról, hogy a különböző fajtájú kulturális tevékenységek szervezéséért vagy támogatásáért felelős szervezetek az általuk kezdeményezett vagy támogatott tevékenységeikbe megfelelő mértékben beiktassák a regionális vagy kisebbségi nyelvek vagy kultúrák ismeretét és használatát,

- f) támogatja a regionális vagy kisebbségi nyelveket használók képviselőinek közvetlen részvételét az eszközök biztosításában és a kulturális programok tervezésében,

- g) bátorítja és/vagy megkönnyíti olyan szervezet(ek) létesítését, amely(ek) a regionális vagy kisebbségi nyelveken készült műalkotások gyűjtéséért, rögzítéséért és a közönségnek történő bemutatásáért felelős(ek).

Jól jellemzi a hazai kisebbségpolitika hiányosságait, hogy mely intézkedések megtételére nem kötelezte el magát a Magyar Köztársaság. Egyrészt nem vállalta a gondoskodást arról, hogy a kulturális tevékenységek szervezéséért vagy támogatásáért felelős szervezeteknek olyan személyzet álljon rendelkezésére, amely teljes mértékben ismeri az adott regionális vagy kisebbségi nyelvet. Másrészt a kötelezettségvállalások nem terjednek ki arra, hogy ha szükséges, létrehoznak és/vagy támogatnak és finanszíroznak fordítói szolgáltatásokat és kutatásokat a kisebbségi nyelvű közigazgatási, kereskedelmi, gazdasági, társadalmi, technológiai vagy jogi terminológia megőrzése és fejlesztése érdeké-

ben. Magyarország élve azzal a lehetőséggel, hogy minden ratifikáló állam a dokumentum szellemével összhangban szabadon dönt arról, hogy kötelezettségvállalásait mely nyelvekre terjeszti ki, a 13 nemzetiség ellenére 6 nyelv – horvát, német, román, szerb, szlovák, és szlovén – védelmében vállalt konkrét, intézményes jellegű intézkedéseket. A kisebbségek létszáma, szórtága nem elfogadható magyarázata annak, hogy miért éppen ezek a nyelvek kerültek be a vállalások körébe.

Az oktatást érintő témakörök voltaképpen minden egyes bizottsági ülés napirendjén szerepelnek, és a megfogalmazott ajánlások jelentős része a kisebbségi oktatás minőségének a javítására, a kétnyelvű és az anyanyelvű oktatás kiterjesztésére, az ehhez szükséges szakmai feltételekre (anyanyelvi pedagógusok, tananyagok, tankönyvek), valamint a kis létszámú nemzetiségi közoktatási intézmények fenntartási támogatására összpontosítanak, különös tekintettel a kétnyelvű és a teljes anyanyelvű iskolák stabil működtetésére. A másik közös tárgyköre a egyes bizottsági működésnek a nemzetiségi kultúra, különösen az anyanyelvi kultúra. E szempontból a nemzetiségek által lakott településen a művelődési házak megfelelő színvonalú fenntartása, a kulturális és tájékoztató központok működtetése, az egyéb nemzetiségi kultu-

rális objektumok, közgyűjtemények, színházak életben tartása, a kisebbségi kutatóintézetek és műhelyek, az anyanyelvű lapok, internetes portálok és média támogatása áll a középpontban. Az ajánlások zömmel e körben születnek, és a teljesítésről szóló beszámolók is nagyrészt ezekre foglalkoznak.

Végezetül a munkacsoport jelentésében 21 pontban kerültek összegzésre a felvetett problémákkal kapcsolatos ajánlások.

Jegyzetek

1. Dr. Kállai Ernő, a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának jelentése a kisebbségi kulturális jogok érvényesülésének vizsgálatáról 2010. [Kézirat.]
2. Dr. Magicz András főosztályvezető, Alkotmányügyi és Közigazgatási Főosztály, Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosa Hivatala
3. Magyar Könyvtárosok Egyesülete – Bajai vándorgyűlés, 2010. július 15. Nyitó plenáris ülés.
4. Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosa Hivatala

Az összeállítás teljes szövege folyóiratunk elektronikus változatában olvasható. (A szerk.)

Digitalizálási program a Haáz Rezső Múzeum és Tudományos Könyvtárban

Nem hivatalos, nem intézményközi megbeszélés alapján került sor a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtárban több évfolyam periodika és egy pár nagyobb méretű kiadvány digitalizálására. A mai érdekezérelte világra alig jellemzően született elvi megegyezés Szever Pál és Róth András Lajos között, Szerver Pál 2010-ben a MEK 15 éves évfordulóján a könyvtárban járva észlelte a digitalizálás kezdetlegességét, és önzetlenül felajánlotta saját gépparkját. 2011-es nyári szabadságának egy részét Erdélyben töltve, magával hozta A3-as speciális könyvszkennerét, melyet a Tudományos Könyvtárban beüzemeltetve, lehetőségünkben állt az 1921–1944 között megjelent *Pásztortűz*, illetve az 1918 után megjelent *Székely Közélet* több évfolyamát beszkennelni későbbi digitális feldolgozás érdekében. Ugyanakkor szintén saját, kisebb gépén a székelyudvarhelyi Állami Kő- és Agyagipari Szakiskola 1893/94-től megjelent értesítőit szkennelte be, melyek hamarosan tanulmányozhatóak lesznek az EPA-ban.

Szever Pál segítségével sokat jelentett a székelyföldi helytörténeti anyag közkinccsá tételében.

Ezuton is szeretnénk köszönetet mondani személyesen és intézményesen is Szever Pálnak, kinek neve gyakran előfordul a MEK közreműködői között. Mindezt mai digitalizált, rohanó világunkban csak utalásként az emberi kapcsolatok jelentőségét illetően.

Róth András Lajos könyvtárőr (Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely)
(IFLA-HUN, 2011. 08. 12.)